

הגוי אשר לפניכם, ובכלל זה שכשם שאשר הארץ הקיאה את הגוי שהיה לפניכם בארץ, באתם אתם וישבתם במקומם, כך כשהארץ תקיאה אתכם, יבואו אחריה וישבו במקומכם (מהרש"א).

בַּעֲוֹן נְבִלֹת פֶּה צְרוּת רְבוֹת וְכוּ' - שניבול פה הוא חטא בדיבור, שהוא עיקר מהותו של האדם שנקרא 'מדבר', ולכן באות מחמתו צרות רבות ועונשים קשים (ע"פ חידושי אגדות למהר"ל).

שֶׁנֶאֱמַר וְכוּ' כִּי כָלוּ חֲנָף וּמִרַע וְכָל פֶּה דוֹבֵר נִבְלָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אָפּוֹ וְכוּ' - ואף שבפסוק מוזכרות עבירות נוספות, מכל מקום מסיום הפסוק 'בכל זאת' וגו', משמע שחרון האף והעונשים האמורים בפסוק באים רק מחמת ש'כל פה דובר נבלה' (מהרש"א; וראה ביאור נוסף במהרש"ל).

מֵאִי עוֹד יָדוּ נְטוּיָה וְכוּ' אֶפְלוּ חוֹתְמֵינָּן עֲלֵינוּ גְזֵר דִּין שְׁלֵשׁ שָׁבָעִים שָׁנָה וְכוּ' - ודורשים 'עוד' כמו 'עוד', שכל שנותיו של אדם שהם שבעים שנה, יד הדין נטויה עליו, לבטל זכויותיו מחמת עוון זה (רש"י). ועוד יש לפרש, שכל שנותיו של אדם 'נטויה' [נהפכים], מטוב לרע (רש"י כתובות ב, ד"ה של).

הַכֹּל יוֹדְעִין כֹּלָה לְמָה נִכְנָסָה לְחוּפָה וְכוּ' - והזכיר כאן ענין זה, לומר שהעונש האמור בגמ' לעיל שבחורי שונאי ישראל מתים בעוון נבלות פה, הוא מידה כנגד מידה, שכיון שהבחורים מנבלים פיהם על כלה הנכנסת לחופה, לכן נענשים בכך שבחורים שמגיעים לפרקם, לא ישמחו בהם בחופתם (מהרש"א כתובות ב, ב).

כָּל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו מֵעַמִּיקֵין לוֹ גֵּיהֶנֶם - להחמיר בעונשו, שרתיחית הגיהנם בעומקו גדולה ביותר (ע"פ תורת חיים עירובין יט, א). ויש שפירש שאין די עבורו בעונשי הגיהנם, וצריכים להעמיק לו הגיהנם יותר ממה שהוא (יוסף אומן, איסורים התלויים בדיבור ג).

כָּל הַמְמַרְק עֲצָמוֹ לְעֵבְרָה וְכוּ' - מפנה ליבו משאר עסקים כדי לעסוק בעבירות (רש"י). ויש מפרשים 'ממרק', מנקה, מלשון 'מורק ושוטף במים' (ויקרא ו, כא), שמנקה גופו מלכלוך, ולובש בגדים נאים, כדי להתנאות לדבר עבירה. ונענש בחבורות ופצעים שבני אדם מתרחקים ממנו מחמתם, מידה כנגד מידה, הוא התנאה כדי להתקרב לבני אדם בעבירה, והקב"ה גורם שבני אדם יתרחקו ממנו (רבינו פרחיה, בשם י"מ).

וְהָא רַבָּא הוּא דְאָמַר נְפִישֵׁי וְכוּ' - ואם כן מוכח שמה שחלה בהדרוקן אינו מפני שהשהה נקביו או שהרעיש עצמו, שהרי רבא הכיר בסכנה שיש בדברים אלו, ואם כן קשה מדוע חלה בהדרוקן (ע"פ רש"י ושיטה להר"ן). ויש מפרשים, שהוכחת הגמ' שרבא לא הרעיש עצמו היא ממה שאמר 'נפיש וכו' מנפיהי כפן', ומשמע ששניהם רעים אלא שזה רע מזה, ומוכח שהמרעיש עצמו רע בעיני רבא, ואם כן לא מסתבר שרבא הרעיש עצמו (מהרש"א).

שְׂאֵנִי רַבָּא דְאָנְסִי לִיהַ רַבְּנָן בְּעֵדְיָהּ בַּעַל כּוֹרְחִיהַ - שהיה משהה נקביו מחמת התלמידים שיש להם זמן קבוע ללמוד לפניו (רש"י). ולא עבר בכך משום 'בל תשקצו', שהאיסור להשהות נקביו אינו אלא מדרבנן, ומשום כבוד הבריות הקילו (תרומת הדין טז). ויש מפרשים, שאיסור זה מדאורייתא, אלא שמתוך גודל הפלפול שהתלמידים פלפלו עמו, לא הרגיש שצריך לנקבו (תבואות שור י"ד ג, ב). ■ הלכה, אם היה מלמד תורה לרבים או דורש, והוצרך באמצע לנקביו, מותר לו להשהות עצמו, ש'בל תשקצו' הוא רק איסור דרבנן, ונדחה מפני כבוד הבריות (מש"ב צב, ז).

דְאָכְלוּ וְלֹא עֲבָדוּ, וּנְמַצָּא גּוֹזְלוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן (רש"י בפי' ראשון), שמשועבדות לבעליהן למעשי ידיהן (ראש יוסף), או מתוך שמלומדות במאכל ומשתה גורמות לבעליהן לגזול (רש"י בפי' שני).

וְעֵיווֹת הֵיָדִין וְקַלְקוּל הֵיָדִין - 'עיוות', שמעוותים את הדין במידה. ו'קלקול', שהדין נתקלקל מאליו, לפי שלא עיינו בו במתניות כל צרכם (רש"י). ויש מפרשים, 'עיוות', על ידי הדין עצמו. ו'קלקול', על ידי סופרי הדיינים והשוטרים שתפקידם לבצע את פסק הדין (מהרש"א).

חֶרֶב וּבִיזָה רָבָה וְדָבָר וּבְצוּרָתָא גָּא וְכוּ' - עונשים אלו באים על העבירות האמורות, שכן הדין והתורה הם דברים שכליים, וביטולם, הינם חטאים בדבר שכלי. וכיון שהשכל הוא מציאות גמורה, והחוטא בו נוטה מהמציאות אל ההעדר הגמור, גורם בכך שיבואו חרב וביזה ושאר פורענויות, שהן העדר המציאות המתוקנת. וכיון שהשכל הוא רוחני, והחוטא בו נוטה אל החומר שהוא חסר ואינו שבע לעולם, גורם בכך שבני אדם אוכלים ואינם שבעים. וכיון שהשכל אינו מוגבל במידה ובשיעור, והחוטא בו נוטה לגשמיות שיש לה מידה ושיעור, גורם לכך שבני אדם אוכלים לחמם במשקל ובשיעור (חידושי אגדות למהר"ל).

וְאוֹכְלִין לְחֶמֶם בְּמִשְׁקָל - שוקלים את שברי הלחם כדי לחלקם במידה שווה, לפי שהתבואה נרקבת, והקמח שעושים ממנה פגום והלחם שנאפה ממנו נשבר בתנור (ע"פ רש"י ויקרא כו, כו). ויש מפרשים, שהלחם יהיה יקר, וישקלוהו במאזנים כדי שלא יקבל אחד יותר מחבירו (ע"פ רש"י הירש שם).

חֵיָה רַעָה רָבָה וּבְהֶמָה כֹּלָה וְכוּ' - עונשים אלו באים על העבירות האמורות, משום שכולן יש בהן חילול, שבועת שוא ושבועת שקר הן חילול שם ה', וכן חילול ה' וחילול שבת. וחילול' מהותו החרבת וביטול כבוד וחשיבות הדבר, והמבטל את כבוד הדבר, כאילו ביטל לגמרי את מציאותו. ולכן חטאים אלו מביאים לכך שחיה רעה מתרבה, שמחריבה את מציאות העולם, ולכך שבני אדם מתמעטים והדרכים שוממות, שכל אלו הם ביטול וחורבן המציאות שבעולם (חידושי אגדות למהר"ל, וראה גם דרך חיים למהר"ל על אבות פ"ה מ"ט).

בַּעֲוֹן שְׁפִיכוֹת דָּמִים בֵּית הַמִּקְדָּשׁ חָרַב וְכוּ' - שבית המקדש שנבדל מכל העולם, דומה לאדם שנבדל מכל הנבראים התחתונים. וכן, בית המקדש שהוא מקום להשראת השכינה, דומה לאדם שאף הוא מקום להשראת השכינה. ולכן בעוון שפיכת דם האדם, נחרב בית המקדש ומסתלקת השכינה (חידושי אגדות למהר"ל).

וְאֵינִי שׁוֹכֵן בְּתוֹכָהּ - ובית המקדש שהוא משכני, יחרב (רש"י). ומה שאמרו ששכינה מסתלקת מישראל, נלמד מהמשך הפסוק 'אשר אני וגו' שוכן בתוך בני ישראל', משמע שאם תטמאו את הארץ, אין אני שוכן בתוכם (מהרש"א).

גְלוּת כָּא לְעוֹלָם וְכוּ' וּבְאֵין אַחֲרֵיין וְיוֹשְׁבֵין בְּמִקְוֵין - עונשים אלו באים על העבירות האמורות, שכולן סותרות למעלת קדושת ארץ ישראל ויחודה להקב"ה שבחר בה. גילוי עריות הוא הפך הקדושה, וגורם שיגלו מהארץ הקדושה. וכן עבודה זרה סותרת לכך שהקב"ה לבדו אלוקי הארץ, וגורמת לכך שיגלו מהארץ. וכן מצוות שמיטה ויובל הן אות על קדושת הארץ ששוכנת להם ה', וכשאינם שובתים בשמיטה מבטלים קדושת הארץ, וגורמים שיגלו ממנה (חידושי אגדות למהר"ל).

וּכְתִיב וְלֹא תִקֵּי הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטִמְאָכֶם אוֹתָהּ - ומה ש'באין אחרים ויושבין במקומן', נלמד מהמשך הפסוק 'כאשר קאה את